

Reflektioner kring kornknarren

MATS HÖRMARK

Kornknarr, *Crex crex*, vid Svartåmynningens naturreservat i Östergötland (samma individ på alla tre bilderna) 22 maj 2016. FOTO: PETER BERGLIN

En helt vanlig dag i början av sommaren hör jag oväntat, och helt kort, en kornknarr från en äng jag går utmed. Jag har ingen kikare med mig, men det spelar ju mindre roll i sammanhanget.

För vem tror att spaning efter denna särpling till fågel kan löna sig? Inte jag i alla fall. En enda gång, och det var länge sedan, har jag sett en kornknarr flyga upp ur en åker, på rätt nära håll. Med de artypiska dinglande benen på släp. Mina försök att smyga in på fågel, mest på

fuktig ängsmark, har varit resultatlösa och ligger numera rätt långt tillbaka i tiden. Fast den som står tyst och stilla i spelpauserna och sedan rör sig mot ljudet kan komma nära inpå. Och den som har tillgång till en ljudinspelning av lätet kan med lite tur locka fram fågel från dess gömsle.

SJÄLV MINNS JAG ljusa sommarnätter med knarrens outrottliga, taktfasta spelande. Om "spelande" nu är rätta ordet. Det vetenskapliga namnet *Crex crex* är väl en onomatopoetisk fullträff. För visst krexar fågel. Eller raspar. Eller "arpar och snarpar", som Strindberg uttryckte saken i *Hemsöborna*. När han inte liknade lätet vid en "harskramlas skärande skrällar" – en mer fantasifull än verklighetstrogen ljudåtergivning. Några

Kornknarr, *Crex crex*, vid Svartåmyrningens naturreservat i Östergötland 22 maj 2016. FOTO: PETER BERGLIN

Några fågelboksförfattare liknar ljudet vid en kam som man drar en nagel över, men själv tycker jag att Erik Rosenbergs "sågande takt" är bättre. Rosenberg tycks för övrigt vara den ende i skaran som påpekar att kornknarren har andra ljud för sig också: "en icke obetydlig repertoar av intimare läten, såsom ett liksom buktalande ö h ö h ö h, ett jamande m j o u h och vid skrämset ett nattskärrelikt knackande t e c k t e c k", skriver han i *Fåglar i Sverige*. (Rosenberg är fortfarande

oöverträffad som lyhörd observatör!)

KORNNARREN MÅTTE VARA en av fågelvärldens verkliga doldisar. Gäckande och hemlighetsfull. Föremål för lösa spekulationer. Mytomspunnen. Med en given plats inom folktron. Och samtidigt så väl känd på grund av sitt läte. De många lokala namnen visar på det. I *Fåglarna i Norden* (Carl-Fredrik Lundevall/MatsÅke Bergström) räknas följande upp: skära, skörhöna, åkerknarpar, åkerknarr, korn-

skrika, knarksparv och kafekvarn. Det sistnämnda är onekligen träffande, för visst mals det i åkern eller ängen. Ett vanligare alternativt namn är, eller var, ängsknarr, som till exempel Strindberg använder. På hans tid verkar det vetenskapliga namnet för övrigt ha varit *Gallinula crex*, vilket leder tankarna mer till rörhöns än sumphöns.

REDAN FÖR EN romersk författare och naturfilosof som Plinius (den äldre) framstod kornknarren som ett mys-

terium; han kallar fågeln "vaktelkungen", eftersom han trodde att kornknarren ledde vaktlarnas tåg. Och länge har man grubblat över hur kornknarren, som ansågs oförmögen att flyga, kunde flytta längre sträckor. Det fanns till och med de som trodde att tranor gav dem lift. En så sen auktoritet som Brehm skriver i sin *Foglarnes lif* (1896) att kornknarren sannolikt flyttar "större delen av vägen till fots". Alltså: en kornknarr var inte mycket till flygare.

KANSKE ETT HUVUDBRY som Strindberg samtidigt använde som slagträ i debatter med zoologer, vilka tillhörde dem som han ofta föraktade. Det var nog deras syn på naturens lagbundenhet och systematiska ordning som störde honom mest. Själv såg han kornknarrrens flyttning som ett övernaturligt fenomen — eller kanske ett verk av en Skapare på skämtsamt humör. Och det är klart att den som utgick från att kornknarren varken kunde flyga eller simma måste betrakta flyttningen som en gåta. Om fågeln nu överhuvudtaget flyttade. Strindberg tvivlade, och hans resonemang byggde till en del på det som Brehm skrev. På den tiden var det inte känt att fågeln övervintar i Afrika.

BREHM RÄKNADE MED ett par kornknarrar på varje tunnland odlad mark, vilket skulle betyda fem miljoner fåglar till att börja med, och om

Kornknarr, *Crex crex*, vid Svartåmyningens naturreservat i Östergötland 22 maj 2016. FOTO: PETER BERGLIN

sedan varje hona lade åtminstone sju ägg, borde det finnas 35 miljoner kornknarrar framåt hösten. Strindberg var förstås inte sen att kräva de i hans tycke tvärsäkra zoologiska "experterna" på en förklaring. Vart tog de 35 miljonerna vägen? Ingen människa vid Öresund eller någon annan kust hade sett dem passera. Var gömde de sig inför vintern? Kunde de gräva ner sig? Eller ligga i dvala?

Strindberg försvarade i det längsta de antika naturvetarnas idéer, mot den moderna vetenskapens. Den anonyma, skygga kornknarren kom att utgöra ett av hans främsta argument i denna strid, och det gick så långt att han i *Svarta fanor* presenterade vad han kallade "förvandlingsteorin", som gick ut på att fågeln efter höstruggningen här hemma bytte fjäderdräkt och därmed blev omöjlig att känna igen vid en eventuell flyttning.

Om arten nu alls existerade, vill säga.

FAST I VÅR upplysta tid behöver man ju inte tvivla. Även om man inte ser den. Bara hör den. Mitt på dagen i en uppländsk äng. I en inventering som utfördes 1999 registrerades hela 790 spelande hanar i Sverige. Uppland visar tyvärr ett sjunkande antal för fjärde året i rad; senaste siffran var 162 (att jämföra med 2012–2014, då cirka 400 spelande hanar hördes). Gamla Bålingemosar är å andra sidan en av landets främsta lokaler, och under förra året ringmärktes 23 exemplar där. En bedrift! (Se för övrigt FiU nr 2 2018, ss. 32–33.)

(Ovanstående text bygger till väsentlig del på kapitlet "Kornknarrrens underverk" i Gunnar Brusewitz *Guldörnen och duvorna*, utgiven av W&W, 1989).